

9.2 Використання методу факторного аналізу для оцінки надходжень до бюджету від туризму

Пошук шляхів забезпечення ефективного функціонування господарських комплексів на регіональному рівні вимагає узгодження цілей, інтересів і дій суб'єктів господарювання в рамках місцевого управління і орієнтований на створення сприятливих умов для формування довгострокових конкурентних переваг організацій і підвищення якості життя населення. Це, тим більш важливо, що регіони, максимально використовуючи власні резерви, повинні самостійно вирішувати специфічні соціально-економічні завдання. Органам місцевого управління в умовах відновлення економіки України потрібно буде перейти до тактики соціально-економічних проривів в тих сферах, де вони можуть дати відносно швидкий ефект.

Рекреаційне господарство є найбільш рентабельною сферою людської діяльності. До 2020 р. в світі подорожувало більше 700 млн. осіб, кількість туристичних міжнародних поїздок становила понад 930 млн., а надходження від туризму досягли 1,1 трлн. доларів. На сферу туризму припадало 10,1% валового світового продукту, 7% світових інвестицій, 11% світових споживчих витрат. Частка туризму у світовому експорті становила 8%, у світовій торгівлі послугами - понад 31%. Щорічний дохід тільки від оподаткування цієї сфери діяльності становив 166 млрд. доларів США [214].

За даними Всесвітньої туристичної організації ця сфера вийшла на перше місце серед провідних галузей світової економіки, випередивши за обсягами одержуваних доходів нафтовидобуток і автомобілебудування. Кожен долар вкладений в рекреацію, в середньому, приносить не менше 250 доларів прибутку. За її допомоги потужний економічний стрибок зробили багато країн світу. У деяких країнах, що розвиваються, таких як Таїланд, Кіпр, Малайзія та інших туризм є основою існування [215].

Крім цього, розвиток рекреації допомагає вирішувати найважливішу соціальну проблему сучасності – проблему зайнятості населення і таким чином служить найважливішим фактором зниження соціальної напруженості в суспільстві викликаній безробіттям. Зайнятість населення в цій сфері є вищою, ніж в будь-якому іншому секторі індустрії. Внесок туризму в розвиток економіки держави полягає в створенні робочих місць в районах обслуговування туристів; підтримки суміжних індустрій; поповненні республіканських і місцевих бюджетів податковими надходженнями від туризму; стимулювання експорту місцевих продуктів.

У світовій туристичній системі зайнято 130 млн. осіб, а витрати на створення одного робочого місця в рекреаційному комплексі є в 20 разів меншими, ніж в промисловості. Приклади розвинених у туристичному відношенні країн (Іспанія, Туніс, Італія, Греція, Франція, Австрія), де в секторі обслуговування працює понад 50% зайнятого населення показують, що з трьох нових професій, як правило (особливо для молоді), дві можуть виникнути саме в рекреаційній сфері [214].

За розрахунками швейцарського професора Х.-П.Шмідт-Хаузена, кожен 1000 місць в туристичних засобах розміщення створюють в середньому 459 робочих місць у сфері обслуговування (2/3 з них - в готельному господарстві, інші в інших областях сфери обслуговування). На 100 робочих місць в готельному господарстві припадає близько 50 робочих місць в таких областях, як послуги торгівлі - 11 місць, банківські та страхові послуги - 2 та інші. [215].

Туристичні ресурси складають основу індустрії рекреації, яка в зарубіжних країнах є однією з найбільших і динамічних галузей економіки. Вхід України в число розвинених санаторно-курортних і туристичних держав є об'єктивно обумовленою, але поки нереалізованою можливістю. Вона має у своєму розпорядженні цінні природні санаторно-курортні ресурси, які не поступаються великим здравницям міжнародного значення. Тільки лише ліжковий фонд здравниць становив близько 1,9 млн. місць, де до недавнього часу щорічно оздоровлювались 8,6 млн. осіб. В результаті на 42 млн. людино-днів

було скорочено тимчасову непрацездатність (медичний ефект), на 371 км була збільшена площа рекреаційно-облаштованих ландшафтів (екологічний ефект). Великим був і соціально-економічний ефект. Однак в період кризи різко знизилися показники місткості всіх видів рекреаційних установ, санаторії та пансіонати з лікуванням втратили близько 4 тис. місць; санаторії-профілакторії - близько 20 тис.; будинки і пансіонати відпочинку - 40 тис.; бази відпочинку - понад 60 тис.; турбази - близько 60 тис. місць [216].

В результаті розвитку рекреаційного сектора національної економіки може бути забезпечена не тільки раціоналізація господарської структури окремих регіонів країни (що мають реальні передумови для масштабного і інтенсивного розвитку рекреації), а що не менш важливо і значимо - за своєю прибутковістю цей сектор економіки (звичайно, в першу чергу, за рахунок туристичної сфери) є повністю конкурентоспроможною галуззю, свого роду каталізатором економічного розвитку в період відновлення України.

Слід підкреслити, що зарубіжна економічна наука з проблем рекреації займається проблемами оцінки внеску цієї галузі в народне господарство. Перш за все, це відноситься до держав, в яких індустрія туризму займає провідні позиції. Наприклад, в Австрії, Швейцарії, Німеччині.

Ruetter H. оцінює прямий внесок туризму в Швейцарії в 5,6% від ВВП. Це більше аналогічних показників по машинобудуванню (4,4%) і будівельної індустрії (4,5%). За рахунок мультиплікативного ефекту непрямий внесок, оцінюється цим же швейцарським автором в 2,6% від ВВП. Сукупний внесок туризму дорівнює 8,2% від ВВП Швейцарії, що збігається з часткою банків в ВВП Швейцарії. Отже, за оцінкою Ruetter H. туристичний бізнес ділить перше і друге місце в структурі швейцарської економіки разом з банківським бізнесом [217]. В Австрії частка туризму навіть вище і становить 8,3% від ВВП. В середньому по Європі значення цього показника 2% [215]. За матеріалами Дослідницького інституту з проблем туризму і вільного часу при Бернському університеті, частка туризму в національному доході Швейцарії оцінюється в 10% [215]. Швейцарські вчені відзначають, що теоретично ефект

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

мультиплікатора в туризмі незаперечний. Але на практиці виникають труднощі з його урахуванням. На їхню думку мультиплікатор доходу від виробництва рекреаційних послуг істотно диференціюється в залежності від країни або регіону в межах від 1,2 до 4,0 [214].

Основним макроекономічним показником результатів функціонування економіки, який характеризує рівень розвитку країни є валовий внутрішній продукт.

Аналіз динаміки обсягу надходжень валюти від іноземного (в'їзного) туризму по Одеській області проведемо на основі вторинної інформації, що міститься у формі № 1-ТУР «Звіт про діяльність туристичної організації» за 2018-2021 рр., яка складалася в Управлінні туризму, рекреації та курортів Одеської обласної державної адміністрації [217].

Відзначимо, що не всі суб'єкти туристичної діяльності регіону надають дані. Разом з тим, інформація є доволі зіставною, оскільки отримана від одних і тих же одиниць спостереження (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка показників туристичної діяльності підприємств
Одеської області за 2018-2021 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021
Надано послуг рекреантам, осіб, у тому числі:	200628	197687	496241	444805
• іноземний (в'їзний) туризм	74572	67629	78427	96860
• внутрішній (в'їзний) туризм	63829	67594	373534	316204
• міжнародний (виїзний) туризм	62227	62464	44280	31741
Платежі в бюджет, тис.грн.	1681,442	1896,1	12914	16221,2
Надходження валюти від надання туристичних послуг нерезидентам України, тис. дол.	11523,4	8440,6	3619,6	1421,5
Кількість туроднів, наданих іноземним туристам, туродні	88513	155956	106874	118337
Кількість іноземних туристів, осіб	19466	31278	25212	23790
Середні витрати одного туриста-нерезидента за один туродень, тис. дол.	0,130189	0,054121	0,03387	0,012012
Середня тривалість перебування одного іноземного туриста, днів	4,5471	4,9861	4,2390	4,9742

Як бачимо, має місце тенденція зниження обсягу надходжень валюти від надання туристичних послуг нерезидентам. Розрахуємо відповідні статистичні показники (табл. 2).

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

Таблиця 2. Аналіз динаміки обсягу надходжень валюти від надання
туристичних послуг нерезидентам

Рік	Надходження, тис. дол.	$\Delta_{\text{ц}}$, тис. дол.л	$\Delta_{\text{б}}$, тис. дол	$T_{\text{рц}}$, %	$T_{\text{рб}}$, %	$T_{\text{прц}}$, %	$T_{\text{прб}}$, %
2018	11523,4	-	0,0	-	100,0	-	0,0
2019	8440,6	3082,8	-3082,8	73,2	73,2	-26,8	-26,8
2020	3619,6	4821,0	-7903,8	42,9	31,4	-57,1	-68,6
2021	1421,5	2198,1	-10101,9	39,3	12,3	-60,7	-87,7

Розрахунок показників динаміки проведений за такими формулами:

$$\Delta_{\text{ц}} = Y_i - Y_{i-1}, \quad (1),$$

де $\Delta_{\text{ц}}$ - ланцюгової абсолютний приріст;

Y_i - показник порівнюваного рівня;

Y_{i-1} - показник попереднього рівня.

$$\Delta_{\text{б}} = Y_i - Y_{i-t}, \quad (2),$$

де $\Delta_{\text{б}}$ - базисний абсолютний приріст, базисний рік - 2016;

Y_{i-t} - показник базисного рівня, t - довжина періоду.

$$T_{\text{рц}} = \frac{Y_i}{Y_{i-1}} \times 100\%, \quad (3)$$

де $T_{\text{рц}}$ - ланцюгової темп зростання.

$$T_{\text{рб}} = \frac{Y_i}{Y_{i-t}} \times 100\%, \quad (4)$$

де $T_{\text{рб}}$ - базисний темп зростання.

$$T_{\text{прц}} = T_{\text{рц}} - 100\%, \quad (5)$$

де $T_{\text{прц}}$ - ланцюговий темп приросту.

$$T_{\text{ПРБ}} = T_{\text{РБ}} - 100\%, \quad (6)$$

де $T_{\text{ПРБ}}$ - базисний темп приросту.

У період з 2018 по 2021 роки обсяг надходжень валюти від надання туристичних послуг нерезидентам зменшився на 10101,9 тис.дол. Або на 87,7%. У тому числі в 2019 році в порівнянні з 2018 роком надходження валюти зменшилася на 3082,8 тис. дол. або 26,8%. У 2019 році в порівнянні з 2018 роком - відповідно на 4821,0 тис. дол. або 57,1%. У 2020 році в порівнянні з 2019 роком - відповідно на 2198,1 тис. дол. або 60,7%.

Середньорічний обсяг надходжень валюти від надання туристичних послуг нерезидентам ($\bar{Y}$) і середньорічний абсолютний приріст надходжень ($\bar{\Delta}$) розрахуємо за такими формулами:

$$\bar{Y} = \frac{\sum Y}{n}, \quad \bar{Y} = \frac{11523,4 + 8440,6 + 3619,6 + 1421,5}{4} = 6251,3$$

де n – кількість рівнів.

$$\bar{\Delta} = \frac{Y_i - Y_{i-t}}{t}, \quad \bar{\Delta} = \frac{1421,5 - 11523,4}{3} = -3367,3$$

Таким чином, в період з 2018 по 2021 роки середньорічний обсяг надходжень валюти від надання туристичних послуг нерезидентам становив 6251,3 тис. дол. При цьому щорічно в середньому він скорочувався на 3367,3 тис. дол. Виконаємо факторний аналіз обсягу надходжень валюти від надання туристичних послуг нерезидентам.

Обсяг надходжень від іноземного (в'їзного) туризму може бути виражений у вигляді добутку трьох співмножників:

1) середні витрати одного туриста-нерезидента за один туродень - відношення обсягу надходжень від іноземного (в'їзного) туризму до кількості наданих іноземним туристам туроднів;

2) середня тривалість перебування одного туриста-нерезидента - відношення кількості наданих іноземним туристам туроднів до кількості туристів-нерезидентів;

3) кількість туристів-нерезидентів.

В економіко-математичному вигляді дана залежність може бути представлена у вигляді такої формули:

$$П = \frac{П}{T} \times \frac{T}{Ч} \times Ч, \quad (7)$$

де $П$ - обсяг надходжень від іноземного (в'їзного) туризму;

T - кількість наданих іноземним туристам туродней;

$Ч$ - кількість туристів-нерезидентів.

Показники-співмножники в даному випадку виступають як фактори, що впливають на результативний показник. Отже, необхідно показати як в звітному періоді в порівнянні з базисним за рахунок варіації кожного фактора змінився обсяг надходжень валюти від туристів-нерезидентів.

Для оцінки впливу окремих факторів може бути використаний індексний метод. Саме цей метод факторного аналізу застосовується в тих випадках, коли між результативним і факторними ознаками існує функціональний зв'язок. У середині індексного методу завдання розкладання за факторами вирішується декількома способами. Зупинимося на найбільш поширеному і загальновизнаному в статистиці методі - ланцюговому.

Ланцюговий метод передбачає взаємозалежне вивчення впливу факторів. Він виходить з того, що сутність факторів і характер їх ставлення один до одного неоднакові: наявність одних є необхідною умовою прояви і можливості вимірювання інших. При його використанні, - в разі наявності трьох чинників, - їх розташовують в певній послідовності. Добуток будь-якого числа факторів (з початку або з кінця послідовності) має являти собою більш складний факторний показник, який має реальний економічний сенс. При цьому першим фактором-

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

співмножником береться той, чисельником розрахункової формули якого є результативний показник; наступним фактором-співмножником береться той, чисельником розрахункової формули якого є знаменник першого фактора і т.д. Останнім співмножником буде об'ємний фактор.

Отже, модель (7) повністю задовольняє вимогам ланцюгового методу: добутки першого і другого ($\frac{P}{T} \times \frac{T}{Q}$), а також другого і третього факторів ($\frac{T}{Q} \times Q$) мають економічний сенс; чисельник розрахункової формули першого фактора-співмножник є результативним показником; чисельник розрахункової формули другого фактора-співмножник є знаменником першого фактора; третій фактор-співмножник - об'ємна величина (кількість туристів-нерезидентів).

Формули ланцюгового методу розкладання абсолютного приросту надходжень валюти від іноземного (в'їзного) туризму по зазначених факторів мають такий вигляд:

$$\Delta P_{(P/T)} = \left(\frac{P_1}{T_1} - \frac{P_0}{T_0} \right) \times \frac{T_1}{Q_1} \times Q_1,$$

$$\Delta P_{(T/Q)} = \frac{P_0}{T_0} \times \left(\frac{T_1}{Q_1} - \frac{T_0}{Q_0} \right) \times Q_1,$$

$$\Delta P_{(Q)} = \frac{P_0}{T_0} \times \frac{T_0}{Q_0} \times (Q_1 - Q_0),$$

где $\Delta P_{(P/T)}$, $\Delta P_{(T/Q)}$, $\Delta P_{(Q)}$ - абсолютні прирости надходжень валюти від іноземного (в'їзного) туризму, отримані за рахунок зміни кожного фактора зазначеного в дужках;

P_0 , T_0 , Q_0 и P_1 , T_1 , Q_1 - показники відповідно базисного і звітнього періодів.

Користуючись даними табл. 1 і табл. 2 оцінимо вплив зазначених факторів на приріст надходжень валюти від іноземного (в'їзного) туризму за аналізований період 2018-2021 рр. і подамо результати розрахунків в табл. 3.

Таблиця 3

Частні абсолютні прирости обсягу надходжень валюти від іноземного туризму
за рахунок впливу окремих факторів в період 2018-2021 рр.
(тис. дол)

Фактор	Період			
	2019	2020	2021	Всього
$\frac{P}{T}$	- 11863	- 2164	- 2587	- 16614
$\frac{T}{Ч}$	1788	- 1019	592	1361
Ч	6992	- 1637	- 204	5151
Всього	- 3083	- 4820	- 2199	- 10102

В 2021 році в порівнянні з 2018 роком обсяг надходжень валюти від іноземного (в'їзного) туризму скоротився в результаті дії трьох факторів: внаслідок зміни середніх витрат одного туриста-нерезидента за один туродень.; внаслідок зміни середньої тривалості перебування одного іноземного туриста збільшився; внаслідок зміни кількості туристів-нерезидентів збільшився. У результаті доведено, що єдиним негативним фактором є зміна середніх витрат одного туриста-нерезидента за один туродень.

Це є непрямим підтвердженням того, що в Одеській області слід розвивати масовий, «народний туризм». Необхідно подібно до того, як було в Швейцарії до другої світової війни, «... звернутися до публіки, яка до сих пір не долучена до туризму і не звикла до подорожей» [215, С. 225]. На це важливо звернути увагу регіонального органу державного управління, відповідального за стан і розвиток рекреаційного комплексу – Управління туризму, рекреації та курортів.

В умовах пандемії і військової агресії виникла криза рекреаційного і туристичного господарства. В період відновлення регіони, максимально використовуючи власні резерви повинні забезпечувати додаткові надходження до доходної частини місцевих бюджетів усіх рівнів і таким чином самостійно вирішувати специфічні соціально-економічні проблеми (природно за винятком тих питань, які без підтримки центральних органів державного управління в принципі вирішені бути не можуть). Тому слід перейти до тактики соціально-

економічних проривів в тих сферах, де вони можливі і можуть дати відносно швидкий ефект.

З огляду на кризовий стан, а також необхідність максимального використання наявного географічного, природного, історико-культурного, матеріально-технічного, ресурсного та інших потенціалів, доцільно вибрати пріоритетні ринкові можливості регіону. Для Одеської області такою можливістю є використання і розвиток рекреаційного комплексу.

Для Одеської області розвиток активного (в'їзного) туризму і як наслідок отримання активного сальдо туристичного балансу об'єктивно детермінований наступними факторами: природні передумови для розвитку рекреації наявність розвиненої ринкової інфраструктури і матеріально-технічної бази рекреації; необхідність поповнення дохідної частини місцевих бюджетів усіх рівнів.